

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

SOCIAL RISKS AS AN ELEMENT OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF CITIZENS OF UKRAINE

Слугоцька В.М., старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін
Комунальний заклад вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

Стаття присвячена дослідженню ознак соціального ризику. Автор досліджує загальні ознаки цієї категорії та їх вплив на розвиток права соціального захисту. Дефініцією соціального ризику у даній статті є наявність таких подій, що спричинені об'єктивними соціально-значимими основами, у результаті чого особа з певних причин втрачає заробіток або ж відбувається зменшення доходів нижче прожиткового мінімуму, окрім цього з'являється потреба в медичному супроводі та допомозі або ж в інших соціальних послугах.

У статті вивчено актуальні підходи до вирішення окремих соціальних питань на прикладі України як країни, що окрім пандемії COVID-19 (коронавірусна хвороба) та 8-літньої (з 2014 року) війни на сході, зазнала повномасштабного вторгнення російських військ, впливу путінського режиму та радянської ідеології, що загалом негативно впливає на населення України та весь час збільшується кількість та розширюється коло категорій соціальних ризиків. Зокрема, розглянуто найпоширеніші соціальні ризики, які набувають особи незалежно від їх волі та неодмінно потребують соціального захисту. Загалом проаналізовано зміни до Законів України, запропоновані законопроекти, що були розглянуті, прийняті та реалізовані після 24 лютого 2022 року. Також у статті визначено сутність, місце і роль соціальних ризиків, для осіб, що мають статус біженців та переселенців, для осіб, які мають загиблих рідних, що мали статус ветерана, захисника чи захисниці України, де постає необхідність в контролі системою соціального захисту населення, його соціального забезпечення.

В законопроектах та вже чинних законах згадується про додаткове грошове забезпечення для певного кола осіб, що вперше приймається в українському законодавстві. Велика кількість законопроектів на жаль не реалізовується та повертається через значні витрати коштів, що незакладені до річного запасу державного бюджету та внаслідок чого збільшиться термін отримання вже раніше запланованих іншими видами соціального захисту видатків.

Ключові слова: соціальні ризики, безробіття, втрата годувальника, малозабезпеченість, працездатність, соціальний захист, мінімізація, повномасштабна війна, вторгнення росії, сфери суспільства.

The article is devoted to the study of signs of social risk. The author examines the general characteristics of this category and their impact on the development of the right to social protection. The definition of social risk in this article is the presence of such events caused by objective socially significant grounds, as a result of which a person for certain reasons loses earnings or income decreases below the subsistence minimum, in addition to this, there is a need for medical support and assistance or in other social services.

The article examines current approaches to solving certain social issues using the example of Ukraine as a country that, in addition to the COVID-19 pandemic (coronavirus disease) and the 8-year (since 2014) war in the east, has experienced a full-scale invasion of Russian troops, the influence of the Putin regime and the Soviet ideology, which generally has a negative impact on the population of Ukraine, and the number and range of categories of social risks is increasing all the time. In particular, the most common social risks that individuals acquire regardless of their will and necessarily require social protection, are considered. In general, changes to the Laws of Ukraine, proposed draft laws that were considered, adopted and implemented after February 24, 2022 were analyzed. The article also defines the essence, place and role of social risks for persons with the status of refugees and displaced persons, for persons with deceased relatives who had the status of a veteran, defender or defender of Ukraine, where there is a need for control by the system of social protection of the population, its social security.

Draft laws and existing laws mention additional financial support for a certain group of persons, which is adopted for the first time in Ukrainian legislation. Unfortunately, a large number of draft laws are not implemented and are returned due to the significant expenditure of funds that are not included in the annual reserve of the state budget and as a result of which the period of receipt of previously planned other types of social protection expenses will increase.

Key words: social risks, unemployment, loss of breadwinner, poverty, working capacity, social protection, minimization, full-scale war, invasion of Russia, spheres of society.

Актуальність проблеми дослідження. Різні категорії суспільства, різні верстви населення постійно зіштовхуються з проблематикою соціального захисту. Сьогодні актуальним є розуміння оцінки соціальних ризиків у процесі забезпечення соціального захисту на прикладному рівні, тобто ефективного застосуванню на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими дослідниками теорії ризиків можна вважати П. Словика, М. Дуглас, К. Арроу, О. Ренн, У. Бека, К. Лау, П. Бернстайна, Р. Гольцмана, Е. Гіденса, розробкою методологічного вивчення ризиків займалися такі автори, як Г. Марковиц, Н. Луман, О. Яницький, Ф. Найт та інші [1, с. 174]. Їх наукові праці відображають загальне бачення та розуміння поняття «ризик», що знаходить собі місце в різних сферах суспільства [2, с. 320].

Серед вітчизняних вчених, що досліджували дане поняття необхідно зазначити О. Цимбала, В. Базилевича, М. Романюка, О. Власюка, О. Новікову, О. Грішнову, Г. Дмитренка, Н. Дєсву, Л. Донця, В. Новікова, Т. Заяць, Г. Назарову, М. Карліна, І. Курило, А. Колода, Е. Лібанову, О. Макарову, Л. Лісогор, В. Надрагу, Г. Мішук. У їх робо-

тах чітко описано методологічні аспекти вивчення ризиків, піднімаються питання впливу даного поняття на соціально-економічну сферу, зазначаються шляхи вирішення проблемних питань та протидії негативного впливу подій, досліджуються розуміння населенням поняття «ризик», його настрої, налаштованість та бачення врегулювання питань, що містять ознаки ризиків [3, с. 269].

Мета дослідження – проаналізувати як в умовах сьогодення мінімізується поширення систем соціальних ризиків на населення України, які внаслідок або під впливом бойових дій втратили працездатність, зіштовхнулись із безробіттям або ж втратили годувальника.

Об'єкт дослідження – поняття соціальних ризиків під постійним впливом та появою нових чинників суспільно-політичної обстановки в Україні.

Предмет дослідження – законотворчий процес урегулювання соціальних ризиків у системі соціального захисту громадян України, що спричинені російським повномасштабним вторгненням.

Виклад основного матеріалу. Життя людини формується та протікає в соціальному середовищі, повному

як позитивних факторів, що забезпечують стабільність та впевненість в наступному дні, так і негативних, що заважають або загрожують нормальному існуванню. Ризик є постійним і непереконаним компонентом будь-якої соціальної діяльності та являє собою не лише елемент соціокультурного середовища, а є невід'ємною частиною соціальності.

Сучасне суспільство характеризується постійним зростанням різних загроз, тому забезпечення суспільної та особистої безпеки у різних сферах життєдіяльності людини є пріоритетним завданням держави та громадянського суспільства. Для ухвалення соціально обґрунтованих рішень, спрямованих на безпеку населення, використовується категорія ризику, що являє собою важливий елемент багатьох процесів та явищ у суспільному житті, економіці, політиці, техніці та науці [4, с. 41].

Поняття ризику є міждисциплінарним, використовується як у природничих, так і суспільних науках. Кожна з них використовує власну методологію, принципи та методи аналізу проблеми ризику. Поки не існує загальної інтерпретації поняття «ризик», а також відсутня взаємопов'язана теорія, що структурує цю галузь досліджень [5, с. 151].

Предметом нашого дослідження є такий різновид ризику, як соціальний, оскільки він притаманний людині як живій істоті, пов'язаний з іншими людьми соціальними зв'язками протягом всього свого життя. У широкому значенні всі ризики, з якими зіштовхуються люди, є соціальними, адже вони зумовлені буттям та функціонуванням у громадянському суспільстві. Але серед них виділяється група ризиків, які є соціальними у вузькому сенсі як цілком конкретні життєві обставини [6].

Поняття «соціального ризику» можна оцінювати як певний бар'єр у процесі соціального захисту або ж виключення із загальноприйнятих норм, які передбачені як виняток перед соціальним захистом.

Тому соціальний ризик у нашому розумінні – це можливі події, що спричинені об'єктивними соціально-значимими основами, у результаті чого особа з певних причин втрачає заробіток або ж відбувається зменшення доходів нижче прожиткового мінімуму, з'являється потреба в медичному супроводі та допомозі або ж в інших соціальних послугах [7].

Соціальні ризики мають певні ознаки, що відрізняють їх від інших різновидів ризиків. Фундаментальною ознакою можна назвати причинність призначення певного виду соціального забезпечення, що означає наявність юридично значущих умов, які зумовлюють появу, припинення або зміну соціально забезпечувальних правовідносин. Перелік соціальних ризиків законодавчо закріплений. Також слід згадати про об'єктивність та виникнення незалежно від волі особи, що впливає на життєвий та матеріальний рівень особи [8, с. 95].

Види соціальних ризиків розрізняють під час класифікації за різними критеріями:

– за змістом розрізняють такі соціальні ризики: втрата годувальника, непрацездатність, малозабезпеченість та безробіття;

– за організаційно-правовою формою серед соціальних ризиків виділяють: нестрахові та страхові.

Конституція України відокремлює такі види соціальних ризиків як старість, безробіття, втрата годувальника та втрата працездатності.

Дослідивши декілька нормативно-правових документів, статей соціально-правового характеру, а також наукових праць різних науковців та дослідників, найпоширенішими видами соціальних ризиків є:

1. Малозабезпеченість;
2. Втрата працездатності: постійна і тимчасова;
3. Безробіття;
4. Втрата годувальника (смерть).

Так, наприклад, незважаючи на досягнутий за останні роки прогрес у розвитку аспектів та розширення меж соціального захисту у більшості країн світу, після початку пандемії COVID-19 політичні лідери, як і раніше стикаються з серйозними викликами у прагненні перетворити право людини на соціальне забезпечення в реальність для всіх [9].

Але сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення росії, що несе за собою значні зміни у економічній, політичній, соціальній, правовій та духовній сферах існування суспільства актуальним є не лише саме поняття ризику, а й та його оцінка, що охоплює різні аспекти досліджень, спрямованих на вивчення факторів безпеки, вимір ризиків виникнення певної небезпеки, їх оцінку, управління ризиками, встановлення норм безпеки, вивчення та контроль ризиків тощо.

Тому правова наука використовує формально-нормативний підхід у дослідженні ризиків, метою якого є створення своєрідного зразка ризику. Завдяки цьому можна відокремити різні види ризиків та порівнювати їх між собою. Ця теорія виходить з категорії економіки страхування. Істотне значення для неї має теорія прийняття рішень, спрямована на пошук оптимальних та раціональних рішень, що дозволяють привести до одного знаменника як аспекти шкоди і вигоди від дій людини [10].

Так як тема вторгнення путінських військ та стабілізація життя українців є найбільш кричущою, вважаємо за необхідне розглянути зміни та нововведення в законодавстві України, що пов'язане із соціальним захистом населення. Тому нами проведено дослідження за допомогою методу моніторингу.

Наприклад 02 березня 2022 року було видано Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та урядів іноземних держав щодо термінової необхідності забезпечення захисту цивільного населення України від збройних нападів російських загарбників, в якому йдеться про забезпечення вільного проходження кордонів для евакуації дітей, жінок та літніх людей, а також гарантії їх безпеки як для такої системи ризиків як втрата працездатності у зв'язку з набуттям статусу біженця [11].

15 березня 2022 року чинним став Закон України «Про внесення змін до Закону України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», де розширено коло осіб, що являються ветеранами війни, а також додано більше категорій осіб, хто є членом сім'ї загиблого чи загиблою захисника та захисниці України [12].

Окрім цього запропоновано та зареєстровано на порядку денного зміни до Закону України «Про житлово-комунальні послуги», де йдеться про відміну нарахувань пені, що стягується за несвоєчасну оплату за комунальні послуги під час воєнного стану [13].

01 січня 2023 року вступає в законну силу Закон України «Про грошове забезпечення деяких категорій громадян», у якому йдеться про додаткове грошове забезпечення особам, що мають особливі заслуги перед Україною, окрім цього члени сімей загиблих громадян з числа зазначеного вище кола осіб, що відносяться до системи соціальних ризиків втрати годувальника [14].

Слід нагадати про внесені 07 квітня 2022 року зміни до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», де у текст закону до поняття «ветеран війни» всюди додано про «членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України», а також окремим пунктом зазначено про пільги, які отримують особи, що втратили годувальника, який чи яка належать до статусу вищезазначених у цьому абзаці осіб [15].

До порядку денного від 06 вересня 2022 року включено розгляд питання щодо відшкодування пошкодженого або втраченого нерухомого майна у результаті бойових дій та терористичних актів росії, де серед категорій соціальних ризиків зазначаються та беруться до уваги багатодітні

сім'ї, учасники бойових дій, особи з інвалідністю, що набула внаслідок війни, внутрішньо переміщені особи, громадяни України, що є власниками знищеного або пошкодженого майна. Тут же зазначається послідовність дій у разі настання такої події та необхідності у соціальному захисті, види компенсації, механізм та черговість отримання [16].

На початку квітня було внесено зміни до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», де розширено коло осіб, які підпадають під дію зазначеного нормативно-правового акту, а саме особи, які постраждали та набули відповідного статусу внаслідок проживання, службової або трудової діяльності під час бойових дій у період воєнного стану [17].

14 квітня 2022 року було опубліковано нову редакцію Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих без-

вісти», де надано дефініцію поняття близького родича або члена сім'ї такої категорії осіб, як зниклі безвісти, що в майбутньому регламентує надання певних пільг, комплексних заходів соціального забезпечення [18].

Висновки. Отже, незважаючи на хвороби, пандемії, кризи, війну, відсутність постійної політичної та економічної рівноваги законотворчий процес в Україні продовжує мінімізувати поширення видів соціальних ризиків, приймаючи різні законодавчі, нормативно-правові акти, що передбачають соціальний захист для осіб, які невимушено набули ознак соціальних ризиків. Окрім описаних у статті гарантій соціального захисту вказаних раніше категорій осіб існує ще сотні законопроектів, що чекають доопрацювання, розгляду або ж дати набуття чинності та окремих постанов Верховної Ради України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потабенко Л. В. Соціальні ризики як підстава набуття права на соціальний захист і соціальне страхування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Вип. 58, Т. 1. С. 173–176.
2. Березіна С. Б. Соціальні ризики: теорія, методологія, захист: монографія / С. Б. Березіна; Київ: Компрінт. 2018. 543 с. (35,8 друк. арк.).
3. Березіна С. Б. Чинники і механізми формування соціальних ризиків поведінкового типу / С. Б. Березіна. *Науковий журнал «Бізнес-інформ»*. 2018. №7. С. 264–272.
4. Флорескул Н. П. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 2. С. 34–46.
5. Зозуля І. Поняття «соціальний захист» в контексті наукових досліджень. Теорія та історія державного управління. Том 3 № 84 (2021). С. 150–158.
6. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf
7. Завіруха Н. С. Механізм забезпечення соціального захисту жителів громади в умовах децентралізації. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки»* (м. Тернопіль, 28 травня 2021 року).
8. Шимків С. А. Сутність соціальних ризиків та управління ними у контексті страхування від нещасних випадків на виробництві *Економіка та держава*. 2014. № 5. С. 93–96.
9. Зайнятість у сфері соціального захисту: аналіз основних проблем і наслідків пандемії. URL: <https://cedos.org.ua/researches/zajnyatist-u-sferi-soczialnogo-zahystu-analiz-osnovnyh-problem-i-naslidkiv-pandemiyi/>
10. Аналітичне дослідження «Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого – 30 квітня 2022)». URL: <https://www.irf.ua/publication/analitychne-doslidzhennya-soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>
11. Постанова про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Європейського парламенту, міжнародних організацій та їх парламентських асамблей, парламентів та урядів іноземних держав щодо термінової необхідності забезпечення захисту цивільного населення України від збройних нападів російських загарбників № 2104-IX від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2104-20#Text>.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій: Закон України від 15.03.2022 № 2121-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text>.
13. Про внесення змін до Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про житлово-комунальні послуги» (щодо заборони нараховувати пеню за несвоєчасну сплату за житлово-комунальні послуги у період дії воєнного стану): Проект Закону України від 06.10.2022 2631-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OI07125A>
14. Про грошове забезпечення окремих категорій громадян: Проект Закону України від 27.07.2022 №2439-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07105A>
15. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 21.04.2022 № 2217-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
16. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Проект Закону України від 06.09.2022 №2557-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2185-20#Text>
17. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів від 12.04.2022 №454-2022-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454-2022-%D0%BF#Text>.
18. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»: Закон України від 14.04.2022 №2191-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2191-20#Text>